

Ванда ЧАЙКОВСЬКА

ІЗ ЛИСТІВ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО ДО БОРИСА ТЕНА

Про своє спілкування з Максимом Тадейовичем Борис Тен пише у спогадах «У творчих взаєминах із Рильським» [1, 135]. Їх знайомство веде свій початок ще із 20-х років. Як засвідчує 20-ти томне видання творів М. Рильського, серйозна ж співпраця на ниві перекладацтва почалася аж у післявоєнний період. Про це засвідчує лист до Ю. Кобилецького від 20 вересня 1946 року, де іде мова про необхідність українського перекладу Гомерової “Іліади” як діло честі української культури!. І тут уперше згадується ім’я поета і перекладача Бориса Тена (М.В.Хомичевського) як підходящої людини, бо “він добре знає грецьку мову і добре володіє українським віршем (чимало його перекладів було в “Хрестоматії” О. Білецького, нині видавництво “Мистецтво” взяло його переклад Ехілового “Прометея” [2, 250]. Щоправда, дещо раніше Максим Рильський прохає Бориса Тена написати йому детальніше, звідки він “приїхав до своєї Пенелопи, що робив під час війни... Це йому потрібне для того, аби втягти його у цілий ряд літературних підприємств” [1, 139].

Цікавою сторінкою у листуванні Рильського з Борисом Теном є історія з Є. Ненадкевичем, відомим науковцем і педагогом. Уперше це ім’я з’являється в листі М. Рильського до Є. Засенка від 6 серпня 1954 р., де Максим Тадейович прохає дати рух справі, зв’язаній з виданням праці Є.Ненадкевича про Шевченка (ймовірно, це книга “З творчої лабораторії Т.Г. Шевченка (Редакційна робота над творами 1847-1858 р.р.)”. Потім уже 1960 року М. Рильський робить закид тенденційному М. Пархоменку, який у журналі “Дружба народів” з приводу п’ятої наукової Шевченківської конференції (К.,1957) вперто плутає ініціали Ненадкевича, замість Є ставить А (лист до А.Салахяна) [3, 132].

Через рік Рильський у листі від 16 січня 1961 до Р. Чумака пропонує видати однією книжкою праці Ненадкевича про Шевченка. Праці цього дослідника, на його думку, “вирізняються своєю конкретністю, тонкістю ідейно-естетичного аналізу, науковою обґрунтованістю” [3, 206].

Отже, до того часу, як про цього ученого заговорив з Рильським Борис Тен, Максим Тадейович достатньо був поінформований у його справах .

У 1962 році Ненадкевичу мало виповнитися 80 років. Ймовірно, Борис Тен мав мову з Рильським щодо пошанування його наукового доробку, оскільки у листі Максима Тадейовича ми знаходимо таку відповідь: „Про Ненадкевича. Не знаю, що там робить у цій справі Олександр Іванович, але

повинен сказати одверто, що справа з присвоєнням йому докторського ступеня, яка залежить від ВАКУ, дуже нелегка. Між іншим, терміну *honoris causa* (заради пошани) тепер не вживають. Зате все частіше практикується захист уже надрукованих праць як дисертацій. Може, піти б цим шляхом? [3, 253]. Він обіцяє порадитися про це з Олександром Івановичем Білецьким. Очевидно, справа ніяк не рухалася, і треба віддати належне Борису Тену, що він вперто домагався належного поцінування наукових здобутків свого приятеля. Про це свідчить наступний лист Рильського від 13 квітня 1962 року “Про справи Євгена Олександровича, список праць якого Ви ласкаво мені надіслали, пораджуся з товаришами. Але скажу щиро, що не маю певності в успіху... ВАК – строга установа!” [3, 301]. У листі від 29 квітня 1962 року Максим Рильський з прикрістю повідомляє, що “ докторський ступінь – справа не дуже реальна. Самі бачите, як ставиться до неї теперішній директор Інституту літератури... А в Москві... Вам, певне, відомо, що в комітеті по Ленінських преміях з науки та техніки не пройшов двотомник Білецького... Не пройшов, правда, бо не добрав тільки 5 голосів, але – не пройшов. А взагалі ставлення до гуманітарних наук там дуже суворе. Згадайте, що Булаховський так і помер, не обраний всесоюзним академіком, що досі не мають цього звання ні Благой, ні Жирмунський, ні Гудзій...Щоб надати Євгенію Олександровичу ступінь доктора без захисту дисертації (*honoris causa* (за заслуги), як кажете Ви по-старосвітському), то треба б, щоб був у нього блискучий список великих опублікованих робіт, які дістали всесоюзний розголос... Ну, а тут же, Ви самі знаєте, цього нема. [3, 305].

Не менш цікавою є інша паралель – з М. Лисенком. Тут теж М.Рильський безсилий переконати Всесвітню раду миру в його всесвітньому значенні. “Глінку знають у всьому світі, Шопена теж, та й Монюшко більш відомий за межами своєї країни, ніж Микола Віталійович...Переіменувати Київський оперний театр ніхто, звичайно, не буде. Дай боже, щоб було таки поставлено пам’ятник! Мого „авторитетного слова” надто було б мало в справі всесвітнього святкування пам’яті Лисенка! Ви взагалі трохи теоретично, так би сказати, увяляєте собі дійсний стан речей” [3, 305]. Прикро читати ці рядки. Ще раз переконуєшся, ба, й справді немає пророка у рідному краї...

Більше ця тема у листах Максима Рильського до Бориса Тена не обговорюється. Є лише одна згадка у листі від 9 вересня 1962 року: “Про справи Є.О. Ненадкевича напишу окремо” [3, 341]. Але не написав... Потім передає уклін Євгену Олександровичу (лист від 18 листопада 1962 року) [3, 301]. То ж не змогли його приятелі нічого вдіяти, аби Україна засвідчила своє визнання подвижницької праці цього науковця (згадаймо, свою кандидатську дисертацію він захистив у Москві).

Була ще одна спроба Рильського (не без нагадування Бориса Тена) допомогти Ненадкевичу у вступі до Спілки письменників України. Вперше згадку про це знаходимо у його листі від 18 листопада 1962 р., де він

бідкається, що “не вдається як слід поговорити про нього в Спілці письменників – зроблю це ближчим часом доконче... [3, 358]. 13 січня 1963 року у листі до О.І. Петровського М. Рильський повідомляє, що “свого часу послав у Спілку рекомендацію Є.О. Ненадкевичу, – прошу передати в комісію до прийому (чи як вона зветься) і рекомендацію того ж Ненадкевича, що дає Борис Тен (М.Хомичевський), а також список праць Ненадкевича (хоч він, мабуть, уже є в “справі” Ненадкевича).

Крім мене і Б. Тена, Ненадкевича рекомендує ще, оскільки я знаю, Є.П. Кирилук.

Якщо Ви передасте в комісію мою думку, що час уже розглянути (і прозитивно розв’язати) цю справу, то я буду щиро вдячний” [3, 377]. Останню інформацію щодо цієї історії почерпуємо з листа Рильського до Хомичевського 28 січня 1963 року, де він повідомляє, що “безпосередньо переслав туди [у Спілку – В.Ч.] свою рекомендацію і список праць Євгена Олександровича... Він дивується з того, чому досі там нема заяви самого Ненадкевича, а також рекомендації Бориса Тена.” Якщо нема, то хай він негайно шле разом з Вашою рекомендацією (Вам написати нову легше, ніж оце мені зараз шукати серед паперів ту, що Ви мені прислали...” [3, 386]. Більше кореспонденти до цієї теми не повертаються. Нам же відомо, що далі рекомендацій справа не пішла, і “про причини цього можна лише здогадуватись: одна з можливих – епізоди з біографії, пов’язані з арештами 1929 і 1933 р.р., вислання за межі України” [4, 23].

Іще дві теми були предметом постійних розмов Рильського з Борисом Теном у листах.

Перша стосувалася перекладу Гомера. Рильський частинами читає “Одіссею”. Постійно висловлює своє задоволення “читаю Ваш переклад із справжньою насолодою” (лист від 29 січня 1962 року) [3, 286]. Про своє завершення читання він повідомляє листом від 28 січня 1963 року: “Нарешті дочитав я, дорогий Миколо Васильовичу, Вашу “Одіссею” – і тепер уже з повним правом вітаю, поздоровляю і гратулюю Вас: Ви довершили великий подвиг! Не знаю, в якому стані справа з друкуванням, – видавництво якось ні разу не говорило зі мною про це” [3, 385].

Згадуючи про своє спілкування, Борис Тен не приховує своєї вдячності: “Скільки разів я звертався до Максима Тадейовича з приводу труднощів, які виникали при перекладі, скільки разів він допоміг мені своїми порадами, – неможливо перелічити” [1, 137]. Поради стосувалися прийнятих наголосів. Наприклад, у листі від 21 лютого 1961 року Рильський радить: “Наголос бо́ги – в “Одіссеї” – гадаю, можна прийняти хоча і в наголосі бо́гів не бачу “побутовщини”, не можу прирівняти його до вірші... (А Шевченко таки писав: оці вірші віршую я...) [1, 211] Або ж в іншому листі від червня 1961 року читаємо: “Про ах’яян, р’імлян і т.д. Думаю, що аналогія з кия’нами і харків’я’нами не обов’язкова. У Шевченка – р’імляни (“Що ті р’імляни убогі”, “Брути та Коклеси” – так, здається). Я підтримую Ваших ах’яян, р’імлян і т.ін А потім додає, що “египтя’ни, римля’ни у Л.Укр. завжди здавались мені трошки претензійними [3, 253].

Друга, обговорювана проблема, пов'язана із Ю.Словацьким.

Серед перекладачів новітнього часу данину захоплення Ю. Словацьким віддали М. Рильський, Є. Дробязко, П. Дорошко і, звичайно, Борис Тен, якому належить два переклади із Ю. Словацького. У 1952 р. – „Ліллі Венеди”, а в 1955 – „Балладини”.

У своїх спогадах Борис Тен зауважив, що „у перші післявоєнні місяці при підготовці українського видання творів А. Міцкевича та інших польських поетів М. Рильський запропонував мені перекласти трагедію Ю. Словацького „Ліллі Венеди”. Не зваживши на творчий досвід Рильського у роботі над „Паном Тадеушом”, я спробував відтворити українською мовою силабічні ритми „Ліллі”: звичайно, художнього ефекту це не дало, і, за порадою Максима Тадейовича я відмовився від своїх „новаторських шукань”, і тільки тоді мій переклад трагедії Ю. Словацького зазвучав” [1,136].

У цей час між Максимом Тадейовичем і Борисом Теном йде жваве листування з питань видання Ю. Словацького українською мовою.

Перша згадка датується 8 січня 1948 роком. Рильський повідомляє, що говорив з Нестеровським (український драматург, на той час працівник видавництва “Мистецтво”) про “Ліллі Венеду”. Запевняє, що можна сподіватися з планами на 1949 рік: „Словом, будемо думати, що Ваша робота не піде надаремно [2,271]. У листі М. Рильського до Миколи Хомичевського від 1 лютого 1952 року зазначається, що „справа з Словацьким затяглась. Безліч інших термінових речей. Серед них ювілей Гоголя. Потрохи читаю лірику Словацького — не в захваті від того, що поробили з нею товариші. До „Ліллі” ще не дійшов. Очевидно, раніше березня з Словацьким ми не упораємось. Що за „список 59”,? Звичайно, я вставлю Вас у цей список 60-им, як ви кажете іронічно” [2, 332-333].

Пояснення щодо якогось „списку 59” знаходимо у раніше відправленому листі (від 14 січня 1952 р.) [2,613] Хомичевського до М. Рильського. Він зокрема пише: „Грапляються мені й переклади п'єс для театрів, але комітет мистецтв доручає цю роботу лише тим 59-ти перекладачам, список яких йому дала відповідна секція Спілки письменників, отже, чи не час мені бути у тому списку хоч 60-им” [2, 614-613].

Можна висловити припущення, що переклад „Балладини” був логічним продовженням попередньої роботи над „Ліллі Венедою”. У вересні 1953 року Борис Тен укладає договір на 3 роки з видавництвом „Мистецтво” про переклад „Балладини”. Цей договір зберігається у фондах Житомирського літературного музею. Судячи з того, що „Балладина” вийшла у 1955 році, можна зробити висновок, що Борис Тен зі своїм завданням впорався навіть раніше наміченого терміну.

М. Рильський шанобливо ставився до перекладацької роботи Бориса Тена, що підтверджується у спогадах, він “уважно перечитував мої переклади в різних стилях і творчих манерах, давав свої зауваження і

поради, підбадьорював при невдачах” [1, 135]. Не обходилося і без курйозних випадків. Про один із них цікаво згадати. У листі до відомого перекладача Г. Кочура М. Рильський від 20 серпня 1963 року пише про переклад вірша чеського поета Франтішка Грубіна (1910-1971) “Пісня любові до життя”, здійсненого Борисом Теном. Рильський намагався правити його “додержуючись манери перекладача” [13, 451], але спромігся тільки на зауваження олівцем і на епіграму вгорі з ученою приміткою. Як засвідчив у листі до музею Максима Тадейовича Г. Кочур, епіграма була така:

С Гомером долго ты беседовал один
И стал переводить, как Николая сын

Перший рядок позичений у Пушкіна – так починається його вірш, звернений до Миколи Гнедича, що перекладав, як і Хомичевський, Гомера (“беседовал” с ним). Вчена примітка мала такий вигляд: “Сын Николая – по мнению ученых филологов – небезызвестный переводчик 60-х годов XX ст. А.Н. Новицкий. Впрочем, возможны и другие толкования» [3, 774-775]. Отже, переклад, на думку Рильського, Борису Тену не вдался. Він назвав його “горішком” і при всій повазі до нього як перекладача “за цей переклад охоче вкинув би його в Бористен, звідки він і взяв свій псевдонім”. Рильський сприйняв цей переклад як зубний біль... Захотілося втекти на “сині вод гладіні”, у серці виник “леденіючий” жаль чи жах... [3, 451]. Як відомо, відредагований Г. Кочуром цей переклад був уміщений в антології “Чеської поезії”.

Подібні прикroщі не ставали завадою між перекладачами. Своє спілкування з Рильським Борис Тен називав творчою дружбою, яка дала йому дуже багато, і ніколи не згасне “світло, запалене ним у душі” [1, 139].

1. Жадань і задумів неспокій. З творчої спадщини Бориса Тена – К., 1988.
2. Рильський Максим. Зібрання творів у 20-ти тт. Т. 19. – К., 1988.
3. Рильський Максим. Зібрання творів у 20-ти тт. Т. 20. – К.: 1990.
4. Білобровець В. Євген Олександрович Ненадкевич // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 1. – Житомир, 1997.